

سرشناسه:	کلانتری، ابراهیم، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور:	ولایت فقیه: پرسش‌ها و پاسخ‌ها / ابراهیم کلانتری؛ تدوین نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات نشر:	قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری:	۳۸۴ ص.
شابک:	978-964-531-860-2
فروست:	مجموعه انقلاب اسلامی؛ ۶۷
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبای مختصر
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۳۸۰۵۱۵۶

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفکس واحد ارزیابی علمی: ۳۷۷۴۹۹۱۹ - ۰۲۵

پست الکترونیکی: arzyabi@maaref.ac.ir صندوق پستی: ۶۱۷۳ - ۳۷۱۵۵

ولایت فقیه پرسش‌ها و پاسخ‌ها

دکتر ابراهیم کلانتری

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

این پژوهش با حمایت صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور به انجام رسیده است.

(Iran National Science Foundation: INSF)

مجموعه انقلاب

۶۷

ولایت فقیه پرسش‌ها و پاسخ‌ها

نویسنده: ابراهیم کلانتری

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها
معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی
حروفچین: اعظم یزدلی
ویراستار: محمد سوری

بازبین نهایی: محمدابراهیم نیکزاد

صفحه آرا: صالح زارع

طراح جلد: حسین موسی‌زاده

ناشر: دفتر نشر معارف

نوبت چاپ: یکم، بهار ۱۳۹۴

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۵۳۱ - ۸۶۰ - ۲

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز پخش:

مراکز پخش، مدیریت پخش دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۰۰۰۴
■ قم: ۲۷۷۳۵۴۵۱-۰۲۵ ■ تهران: ۸۸۹۱۱۲۱۲-۰۲۱ ■ مشهد: ۳۲۲۲۰۱۱۹-۰۵۱
■ شیراز: ۳۲۳۴۴۶۱۵-۰۷۱ ■ کرمانشاه: ۳۷۲۳۸۴۱۱-۰۸۲ ■ کرمان: ۳۲۲۳۱۴۶۶-۰۳۴ ■ رشت: ۳۳۳۲۰۶۹۷-۰۱۳
■ تبریز: ۳۵۵۷۶۰۰۰-۰۴۱ ■ گرج: ۳۴۴۳۵۲۹۰-۰۲۶ ■ شهرکرد: ۳۲۲۴۳۲۲۲-۰۳۸ ■ قزوین: ۳۳۳۶۲۸۰۶-۰۲۸
■ ساری: ۳۳۲۵۳۰۲۰-۰۱۱ ■ ارومیه: ۳۲۳۵۴۵۲۲-۰۴۴ ■ اراک: ۳۳۶۷۵۵۹۲-۰۸۶ ■ اصفهان: ۳۷۷۵۵۱۶۳-۰۹۱
■ اردبیل: ۳۳۲۶۰۳۱۴-۰۴۵ ■ ایلام: ۳۷۷۵۵۱۸۸-۰۹۱ ■ گرگان: ۳۷۷۵۵۱۷۲-۰۹۱ ■ بیرجند: ۳۲۴۲۰۰۷۸-۰۵۶

نشانی الکترونیکی: E-mail: info@ketabroom.ir پایگاه اینترنتی: www.ketabroom.ir

سخن آغازین

حکومت و حاکمیت از جمله مباحثی است که ضرورت آن برای زندگی بشر، امری روشن است و در اندیشه سیاسی - به جز عده معدودی - کسی آن را انکار نکرده است. در اندیشه سیاسی اسلام بر آن تأکید شده و ضرورت آن در اسلام باتوجه به جامعیت اسلام و داشتن احکام بسیاری در حوزه امور سیاسی و اجتماعی، امری بدیهی است و جاودانگی اسلام، آن را برای همه عصرها لازم می‌شمارد.

سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و حضرت علی علیه السلام نیز بر همین امر استوار است. هرچند پس از امیرالمؤمنین علیه السلام، امام حسن علیه السلام مدتی کوتاه فرصت یافتند و چنین فرصتی برای سایر ائمه علیهم السلام فراهم نشد. اما اندیشه لزوم شکل‌گیری حاکمیت دینی حتی در عصر غیبت امام زمان علیه السلام توسط فقیه جامع‌الشرايط از سوی فقهای بزرگ گذشته و بزرگ فقیه معاصر امام خمینی رهبر امری مسلم دانسته شده است.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و شکل‌گیری جمهوری اسلامی برپایه نظریه ولایت فقیه، همواره پرسش‌ها و شبهات بسیاری درباره حکومت اسلامی و ولایت فقیه مطرح و در پاسخ به آنها، تلاش‌های خوبی صورت گرفته است که اثر حاضر یکی از تلاش‌های بسیار خوب در این زمینه است.

اثر پیش‌رو با عنوان ولایت فقیه؛ پرسش‌ها و پاسخ‌ها به قلم استاد ارجمند حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر ابراهیم کلاتری نگارش یافته که حاصل سلسله نشست‌ها و گفتگوهای بین نویسندگان و جمعی از دانشجویان و استادان دانشگاه تهران در سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۲ است.

نویسنده محترم در این اثر ضمن طرح اهم پرسش‌ها و شبهاتی که درباره نظریه ولایت فقیه در طول سالیان متمادی مطرح شده است، با قلمی روان و متقن که موجب افزایش اثرگذاری و اقناع مخاطبین به‌ویژه دانشجویان است، به این پرسش‌ها و شبهات پاسخ دادند. در این کتاب، پس از تبیین مبانی و زیرساخت‌های نظریه ولایت فقیه و توضیح مفاهیم کلیدی درباره آن؛ ادله قرآنی، روایی و عقلی نظریه ولایت فقیه، مورد بحث قرار گرفته و در ادامه ضمن بیان پیشینه طرح نظریه ولایت فقیه در آثار اندیشمندان اسلامی، ابزارهای کارآمدی نظریه سیاسی اسلام بیان شده و در فصل پایانی نیز به نسبت و میزان ارتباط نظریه سیاسی اسلام با دموکراسی، پرداخته شده است.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی ضمن ارج نهادن به تلاش نویسنده محترم، از ارزیابان علمی این اثر، حجج اسلام دکتر عبدالحسین خسروپناه و دکتر محمدجواد نوروزی سپاسگزاری می‌نماید. همچنین از تلاش مدیر محترم گروه انقلاب اسلامی حجت الاسلام دکتر حسین ارجینی و کارشناس محترم گروه آقای محمدابراهیم نیکزاد که نکاتی را در راستای تکمیل اثر یادآور شده‌اند و نیز از همه همکاران اداره امور پژوهشی دانشگاه که در مراحل مختلف تدوین، آماده‌سازی و چاپ کتاب ما را یاری رسانده‌اند، قدردانی می‌نماید. امیدواریم کتاب حاضر اثری سودمند برای اساتید و دانشجویان محترم باشد و فرهیختگان ارجمند نیز با ارائه نقطه‌نظرات خود، ما را در راستای تولید آثاری مطلوب‌تر یاری رسانند.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

فهرست مطالب

۱۵	درآمد
۲۱	مقدمه
۲۳	پاره‌ای از واژه‌های کلیدی
۲۳	۱. سیاست
۲۴	۲. اندیشه سیاسی
۲۵	۳. نظریه سیاسی
۲۶	۴. مدل سیاسی
۲۶	۵. تحلیل سیاسی
۲۷	۶. عصر غیبت
۲۸	۷. نواب عام
۲۹	۸. ولایت فقیه
۳۰	۹. حکومت دینی [= دولت دینی]
۳۳	۱۰. نظام ولایی

فصل اول: مبانی و زیرساخت‌های نظریه ولایت فقیه

(۸۴-۳۷)

۳۷	پرسش اصلی این فصل
۳۹	درآمد
۴۰	مبانی نظریه سیاسی اسلام در عصر غیبت
۴۱	۱. توحید [= خدامحوری]
۴۳	توحید در ربوبیت
۴۵	توحید در حاکمیت

۴۸	۲. نبوت
۵۲	پیامبران الهی و حاکمیت سیاسی
۵۴	۳. ضرورت حکومت
۵۶	اسلام و ضرورت تشکیل حکومت
۶۱	۴. درهم آمیختگی دیانت و سیاست در اسلام
۶۴	۵. جامعیت و جاودانگی اسلام
۶۶	۶. امامت
۷۰	۷. پیوند همیشگی قرآن و عترت
۷۲	فلسفه پیوند مستمر قرآن و عترت
۷۶	۸. اجتهاد و تفقه مستمر در دین
۷۹	اصل اجتهاد و تفقه در دین از دیدگاه قرآن کریم
۸۲	جمع‌بندی
۸۴	پاسخ نهایی به پرسش این فصل

فصل دوم: مفاهیم کلیدی نظریه ولایت فقیه

(۱۳۸ - ۸۵)

۸۵	پرسش اصلی این فصل
۸۷	درآمد
۸۷	۱. ولایت
۸۸	ولایت در لغت
۸۹	ولایت در اصطلاح
۹۰	ولایت تکوینی برای اولیاء الله
۹۵	ولایت در مبحث ولایت فقیه
۹۷	ولایت در عرفان
۹۹	کاربرد اصطلاحی واژه ولایت در روایات
۱۰۰	نسبت میان ولایت و وکالت
۱۰۲	ولایت و نظارت
۱۰۴	۲. انتصابی
۱۰۴	اقسام نصب
۱۰۴	یک. نصب خاص
۱۰۶	دو. نصب عام
۱۰۷	نصب عام و جایگاه انتخاب مردم
۱۱۱	نقش مردم در حاکمیت در کلام امام علی x

۱۱۲.....	۳. مطلقه.....
۱۱۴.....	مفهوم مطلقه در مبحث ولایت فقیه.....
۱۱۸.....	مطلقه بودن ولایت و ختم نبوت.....
۱۲۰.....	ولایت مطلقه و جاودانگی اسلام.....
۱۲۱.....	ولایت مطلقه برای غیرمعصومان.....
۱۲۴.....	ولایت مطلقه، حوزه فکر و اندیشه.....
۱۲۴.....	۴. فقیه.....
۱۲۸.....	چرایی تقدم فقاها بر دیگر شرایط.....
۱۲۹.....	مدیریت فقهی یا مدیریت علمی؟.....
۱۳۲.....	ولایت فقیه یا استبداد دینی؟.....
۱۳۷.....	پاسخ نهایی به پرسش کلیدی این فصل.....

فصل سوم: ادله قرآنی نظریه ولایت فقیه

(۱۸۲ - ۱۳۹)

۱۳۹.....	پرسش اصلی این فصل.....
۱۴۱.....	درآمد.....
۱۴۲.....	بررسی موضوع از منظر قرآن کریم.....
۱۴۲.....	دلیل اول: اسلام، دین کامل الهی برای همه عصرها.....
۱۴۵.....	دلیل دوم: تشریع فقط از آن خداوند است.....
۱۴۷.....	دلیل سوم: نهی از پذیرش ولایت کافران و تکیه بر ظالمان.....
۱۵۱.....	جمع‌بندی مفاد آیات.....
۱۵۳.....	دلیل چهارم: وجوب اطاعت از اولوالامر.....
۱۵۵.....	اولوالامر چه کسانی هستند؟.....
۱۵۷.....	چگونگی استناد به آیه در موضوع ولایت فقیه.....
۱۵۹.....	دلیل پنجم: فقط وحی آسمانی مبنای داوری است.....
۱۶۲.....	تذکر سه نکته.....
۱۶۴.....	دلیل ششم: وجوب تأسی مؤمنان به پیامبر اکرم (ص).....
۱۶۸.....	دلیل هفتم: وجوب کفر به طاغوت.....
۱۷۲.....	دلیل هشتم: دستورالعمل‌های اجتماعی قرآن خطاب به عموم مؤمنان.....
۱۷۴.....	چگونگی استدلال به آیات بالا بر نظریه سیاسی اسلام در عصر غیبت.....
۱۷۷.....	سیره و روش مؤمنان در عصر رسول اکرم (ص).....
۱۸۰.....	نقش مردم در تکالیف اجتماعی اسلام.....
۱۸۲.....	پاسخ نهایی به پرسش کلیدی این فصل.....

فصل چهارم: ادله روایی نظریه ولایت فقیه

(۱۸۳ - ۲۱۶)

۱۸۳.....	پرسش اصلی این فصل.....
۱۸۵.....	درآمد.....
۱۸۶.....	گروه اول: روایت‌هایی که فقیهان را حاکم، قاضی و حجت معرفی کرده‌اند.....
۱۸۶.....	۱. مقبوله عمر بن حنظله.....
۱۸۷.....	چند نکته درباره مقبوله.....
۱۸۹.....	نصب عام پیش از فرا رسیدن عصر غیبت؟.....
۱۹۰.....	نصب عام از سوی امامی که خود مبسوط‌الید نیست؟.....
۱۹۱.....	۲. توقیع شریف امام عصر (عج).....
۱۹۲.....	چند نکته درباره توقیع شریف.....
۱۹۶.....	۳. صحیح ابو خدیجه.....
۱۹۷.....	چند نکته درباره صحیح ابو خدیجه.....
۱۹۸.....	۴. حدیث فضل بن شاذان.....
۱۹۹.....	چند نکته درباره حدیث فضل بن شاذان.....
۲۰۱.....	گروه دوم: روایت‌هایی که فقیهان و عالمان دین را حافظان دین، امینان، جانشینان و
۲۰۶.....	گروه سوم: روایت‌هایی که به تبیین شرایط لازم برای حاکم پرداخته‌اند.....
۲۱۰.....	گروه چهارم: روایت‌هایی که مؤمنان را از پذیرش ولایت حاکمان جور پرهیز داده‌اند.....
۲۱۴.....	جمع‌بندی.....
۲۱۵.....	پاسخ نهایی به پرسش اصلی این فصل.....

فصل پنجم: ادله عقلی نظریه ولایت فقیه

(۲۱۷ - ۲۴۲)

۲۱۷.....	پرسش اصلی این فصل.....
۲۱۹.....	درآمد.....
۲۲۰.....	دلیل اول.....
۲۲۰.....	چند نکته درباره دلیل اول.....
۲۲۳.....	دلیل دوم.....
۲۲۴.....	چند نکته درباره دلیل دوم.....
۲۲۵.....	تنزل تدریجی تا کجا؟.....
۲۲۶.....	دلیل سوم.....
۲۲۷.....	چند نکته درباره دلیل سوم.....

۲۲۹.....	دلیل چهارم.....
۲۳۰.....	چند نکته درباره دلیل چهارم.....
۲۳۲.....	دلیل پنجم.....
۲۳۳.....	چند نکته درباره دلیل پنجم.....
۲۳۴.....	واگذاری امر سیاست به مردم؟.....
۲۳۶.....	دلیل ششم.....
۲۳۶.....	چند نکته درباره دلیل ششم.....
۲۳۹.....	جمع‌بندی.....
۲۴۱.....	پاسخ نهایی به پرسش اصلی این فصل.....

فصل ششم: پیشینه ولایت فقیه در آثار اندیشمندان اسلامی

(۲۴۳ - ۳۰۲)

۲۴۳.....	پرسش اصلی این فصل.....
۲۴۵.....	درآمد.....
۲۴۶.....	۱. شیخ مفید (م. ۴۱۳ ق).....
۲۴۶.....	نسبت دیانت و سیاست در نگاه شیخ مفید.....
۲۴۷.....	سلسله‌مراتب حاکمیت در اسلام در نگاه شیخ مفید.....
۲۴۸.....	حاکمیت در عصر غیبت در نگاه شیخ مفید.....
۲۴۹.....	یک. باب وصیت.....
۲۵۰.....	دو. باب زکات.....
۲۵۰.....	سه. اجرای قصاص.....
۲۵۰.....	چهار. اجرای حدود الهی.....
۲۵۱.....	پنج. بر پا کردن عبادت‌های اجتماعی.....
۲۵۱.....	شش. قضاوت.....
۲۵۳.....	۲. ابوالصلاح حلبی (م. ۴۴۷ ق).....
۲۵۳.....	درهم‌آمیختگی دین و سیاست در نگاه حلبی.....
۲۵۴.....	حکومت مشروع در نگاه ابوالصلاح حلبی.....
۲۵۵.....	حاکمیت مشروع در عصر غیبت در نگاه ابوالصلاح حلبی.....
۲۵۹.....	۳. شیخ طوسی (م. ۴۶۰ ق).....
۲۵۹.....	جایگاه سیاست در اندیشه شیخ طوسی.....
۲۶۰.....	حاکمیت سیاسی در عصر غیبت در نگاه شیخ طوسی.....
۲۶۳.....	یک. باب وصیت.....
۲۶۳.....	دو. زکات فطره.....

۲۶۳	سه. قضاوت و اجرای حدود.....
۲۶۴	چهار. اقامه عبادات اجتماعی.....
۲۶۵	۴. ابن‌ادریس حلی (م. ۵۹۸ ق).....
۲۶۵	حاکمیت مشروع و نامشروع در اندیشه ابن‌ادریس.....
۲۶۶	حاکمیت در عصر غیبت.....
۲۶۸	۵. محقق حلی (م. ۶۷۶ ق).....
۲۶۹	حاکمیت مشروع در نگاه محقق حلی.....
۲۷۰	حاکمیت مشروع در عصر غیبت در نگاه محقق حلی.....
۲۷۳	۶. علامه حلی (م. ۷۲۶ ق).....
۲۷۳	حاکمیت مشروع در نگاه علامه حلی.....
۲۷۴	حاکمیت مشروع در عصر غیبت در نگاه علامه حلی.....
۲۷۷	۷. شهید اول (م. ۷۸۶ ق).....
۲۷۷	حاکمیت مشروع در نگاه شهید اول.....
۲۷۸	حاکمیت مشروع در عصر غیبت در نگاه شهید اول.....
۲۸۱	۸. ابن‌فهد حلی (م. ۸۴۱ ق).....
۲۸۱	حاکمیت مشروع در عصر غیبت در نگاه ابن‌فهد حلی.....
۲۸۳	۹. محقق کرکی (م. ۹۴۰ ق).....
۲۸۴	حاکمیت سیاسی مشروع در عصر غیبت در نگاه محقق کرکی.....
۲۸۶	۱۰. فیض کاشانی (م. ۱۰۹۱ ق).....
۲۸۶	حاکمیت مشروع در عصر غیبت در نگاه فیض کاشانی.....
۲۸۸	۱۱. کاشف الغطاء (م. ۱۲۲۸ ق).....
۲۸۸	حاکمیت مشروع در عصر غیبت در نگاه کاشف الغطاء.....
۲۹۱	۱۲. مولی احمد نراقی (م. ۱۲۴۵ ق).....
۲۹۲	حاکمیت مشروع در اندیشه فاضل نراقی.....
۲۹۳	ولایت فقیهان جامع‌شرایط در عصر غیبت.....
۲۹۴	حاکمیت مشروع در عصر غیبت در نگاه دیگر فقیهان.....
۲۹۷	تطور و تکامل تاریخی در نظریه ولایت فقیه.....
۳۰۱	جمع‌بندی.....
۳۰۲	پاسخ نهایی به پرسش اصلی این فصل.....

فصل هفتم: ابزارهای کارآمدی نظریه سیاسی اسلام

(۳۳۰-۳۰۳)

۳۰۳	پرسش اصلی این فصل.....
۳۰۵	درآمد.....

۳۰۶	چیستی کارآمدی.....
۳۰۹	کارآمدی حکومت در نگاهی دیگر.....
۳۰۹	عناصر اصلی کارآمدی حکومت.....
۳۱۲	کارآمدی نظریه سیاسی اسلام در عصر غیبت.....
۳۱۲	۱. کارآمدی نظریه سیاسی اسلام از زاویه ابتدا بر اصول و باورها.....
۳۱۴	۲. کارآمدی نظریه سیاسی اسلام از زاویه ساختار و سازوکارهای حاکمیتی.....
۳۱۵	۳. کارآمدی نظریه سیاسی اسلام از زاویه اقدام و عمل.....
۳۱۷	ابزارهای ویژه حاکمیتی.....
۳۱۸	۱. اجتهاد روشمند در منابع اصیل اسلامی.....
۳۱۹	۲. تکیه بر علم و استفاده از دستاوردهای علمی جدید.....
۳۲۱	۳. تکیه بر کارشناسی‌های گروه‌های مشورتی.....
۳۲۲	۴. اختیارات تفویض شده به حاکم اسلامی [= حکم حکومتی].....
۳۲۳	کارنامه نظام جمهوری اسلامی.....
۳۲۵	رئوس برخی از موفقیت‌های نظام جمهوری اسلامی.....
۳۲۹	جمع‌بندی.....
۳۳۰	پاسخ نهایی به پرسش کلیدی این فصل.....

فصل هشتم: نظریه سیاسی اسلام و دموکراسی

(۳۳۱ - ۳۵۲)

۳۳۱	پرسش اصلی این فصل.....
۳۳۳	درآمد.....
۳۳۴	دموکراسی چیست؟.....
۳۳۷	انواع دموکراسی.....
۳۳۸	لیبرال دموکراسی.....
۳۴۰	مبانی لیبرالیسم.....
۳۴۱	اصول لیبرالیسم.....
۳۴۱	۱. اومانیسم [= انسان‌محوری].....
۳۴۲	۲. فردگرایی.....
۳۴۴	۳. عقل‌گرایی.....
۳۴۴	۴. علم‌گرایی.....
۳۴۵	۵. پلورالیسم.....
۳۴۶	۶. سکولاریسم.....

- ۳۴۷..... بررسی نسبت نظریه سیاسی اسلام و دموکراسی
- ۳۴۸..... الف) نسبت نظریه سیاسی اسلام و دموکراسی به مثابه یک روش
- ۳۵۱..... ب) نسبت نظریه سیاسی اسلام و لیبرال دموکراسی
- ۳۵۳..... جمع‌بندی
- ۳۵۴..... پاسخ نهایی به پرسش کلیدی این فصل

منابع و مأخذ

(۳۵۵-۳۷۰)

نمایه

(۳۷۱-۳۸۲)

درآمد

چگونگی اداره امور عمومی جامعه انسانی، همواره یکی از دغدغه‌های مهم فیلسوفان، متکلمان، اندیشمندان سیاسی و دینی در اعصار مختلف به‌شمار می‌آمده و با ورود بشر به عصر جدید و سیطره علم، صنعت و فناوری بر زندگی انسان، نه فقط از این اهمیت کاسته نشده که به مراتب بر آن نیز افزوده شده است.

ظهور و بروز فیلسوفان بزرگ اجتماعی و متفکران نواندیش سیاسی در این عصر، همچنین ظهور مکاتب گوناگون اجتماعی و سیاسی و به تبع آن، شکل‌گیری گونه‌های مختلف رژیم‌های سیاسی و مدل‌های حکومتی، همگی نشان‌دهنده آن است که جوامع بشری در عصر جدید درباره چگونگی اداره امور عمومی جامعه خود دغدغه‌مندتر از گذشته‌اند و در این عرصه رقابتی نفس‌گیر پدید آمده است.

نزاع و جنگ جهان‌بینی‌ها، پیکار ایدئولوژی‌ها، تقابل فرهنگ‌ها و هجمه رسانه‌ها دیرزمانی است که همه ابعاد زندگی بشر را در سرتاسر کره خاکی دربر گرفته است؛ اما همین نزاع‌ها و هجمه‌ها در عصر جدید، در رنگ و شکل و شمایل نوین و پیچیده‌ای ظهور کرده و مخاطرات سخت و دلهره‌آوری برای نسل بشر پدید آورده است.

وجه مشترک نزاع‌ها، درگیری‌ها و لشکرکشی‌های فکری و فرهنگی عصر جدید این است که هر کدام از طرف‌های درگیر می‌کوشد قدرت و حاکمیت سیاسی را براساس جهان‌بینی و تفکر سیاسی خاص خود رقم بزند و از این رهگذر، هم برتری جهان‌بینی خود را به رخ رقیبان بکشد و هم به منافع مادی خود دست یابد؛ منافعی که برآمده از همان جهان‌بینی است.

بر این اساس، می‌توان ماهیت نزاع‌ها و درگیری‌های امروز جهان را ایدئولوژیک دانست؛ گرچه در ظاهر و در شعارها، مسائل فرعی دیگری از سوی نظریه‌پردازان پشت صحنه و طراحان و مجریان آن مطرح و در مرکز توجه جهانیان گذاشته می‌شود.

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران در بیست و دوم بهمن ۱۳۵۷ به رهبری حضرت امام خمینی ره و به دنبال آن، استقرار نظام «جمهوری اسلامی» در نقطه حساسی از کره خاکی، افق نوینی بر ملت‌های جهان، به‌ویژه مسلمانان گشوده شد که در حوزه اندیشه سیاسی، منادی نظریه‌ای جدید و مدل و محتوایی برآمده از آموزه‌های اصیل اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله، به‌عنوان دین خاتم بود.

نظام جمهوری اسلامی در ساختار سیاسی خود به‌صورت هم‌زمان، مؤلفه‌های مهم و اصلی را مورد توجه و قرین هم ساخته است که آن را به‌روشنی از همه نظام‌های سیاسی جهان متمایز می‌سازد:

نخست اینکه، حاکمیت دین خدا بر کلیه شئون اجتماعی و امور عمومی جامعه را مبنای مشروعیت سیاسی خود قرار داده است. بر این اساس، نظام جمهوری اسلامی، در عمل بر تفکر انزوا و کنار گذاشتن دین از متن جامعه خط بطلان کشیده است و این نخستین چالش بزرگی است که انقلاب و نظام جمهوری اسلامی برای نظام‌های مادی جهان پدید آورده است.

دوم اینکه، در ساختار و مدل حاکمیتی خود به چارچوب‌های نوین و رایج دنیای جدید، از قبیل تدوین قانون اساسی، تفکیک قوا، پارلمان، انتخابات و حقوق اساسی مردم توجه کرده است. سوم اینکه، در عین بازگشت به اسلام ناب و کتاب و سنت، خود را به برخورداری از همه پیشرفت‌ها و دستاوردهای علم و فناوری جدید متعهد ساخته و نیل به مرزهای دانش بشری را سرلوحه برنامه‌ها و فعالیت‌های خود قرار داده است.

و چهارم اینکه، هم‌زمان با رعایت اصول و مؤلفه‌های پیشین، نقش بی‌بدیل مردم و رضایت عمومی را در استقرار و عینیت یافتن و کارآمدی نظام اسلامی به رسمیت شناخته است.

بر این اساس، بازگشت به اسلام راستین و استمداد از قدرت معنوی آن در بیداری مردم، برایایی بزرگ‌ترین انقلاب قرن بیستم و سپس به ثمر نشانیدن آن در قالب نظام نوین جمهوری اسلامی، همان نقطه تمایز اساسی است که انقلاب اسلامی و نظام سیاسی برآمده

از آن را از همه انقلاب‌ها و نظام‌های سیاسی جهان متمایز ساخته است.

حضور پررنگ عنصر اسلام در انقلاب و سپس ساختار سیاسی جمهوری اسلامی، اصلی‌ترین مؤلفه بنیادی است که از ذهن و نگاه نظریه‌پردازان و طراحان سیاسی جهان، به کلی پنهان مانده بود.^۱ در چنین وضعیتی که در حوزه‌های گوناگون سیاست همه ذهن‌ها، فکرها، پژوهش‌ها، فرضیه‌ها و نگارش‌ها بر محور اندیشه‌های سیاسی مادی و منهای دین تمرکز یافته بود و لیبرال دموکراسی^۲ به عنوان نقطه نهایی آمال و آرزوهای بشر و پایان تاریخ شمرده می‌شد، بازگشت اسلام ناب به عنوان یک مکتب حیات بخش الهی به عرصه اداره جامعه و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی بر اساس آن، پدیده سیاسی بزرگی به‌شمار می‌آید که هرگز نمی‌تواند از مرکز توجه همگان، به‌ویژه اندیشمندان، پژوهشگران و تحلیلگران حوزه سیاست دور بماند.

بی‌گمان درک این مهم در گرو گذر زمان و مواجهه عملی میان اندیشه سیاسی اسلام ناب و اندیشه‌های مادی و غیردینی در عرصه جهانی است.

هنوز چند دهه دیگر لازم است تا خورشید منطق و حقیقت روشن انقلاب اسلامی از پس ابر سفسطه و ابهام خارج شود و عالم‌تاب گردد. این راهی است دشوار و پر

۱. جان. دی. استمپل - وابسته سیاسی سفارت آمریکا در ایران در زمان وقوع انقلاب اسلامی و نویسنده کتاب *درون انقلاب ایران* - در بخشی از کتاب خود، یکی از موانع عمده در پیشگیری از انقلاب اسلامی را عدم توجه به عامل مذهب می‌داند. وی می‌نویسد: «سه عامل، مانع از این بود که بتوان اطلاعات خام را با بازنگری در وقایع، به‌طور مطمئن به قالب تصمیم ریخت. مورد اول، مشکل شناخت ظریف مذهب به‌عنوان یک سلاح سیاسی بود. غربی‌ها، حتی کسانی که در ایران زندگی می‌کردند، از این موضوع بی‌اطلاع بودند که فشار و اضطراب ناشی از فساد و نابسامانی‌های اقتصادی می‌تواند در مسیر یک جنبش مردمی قرار گیرد. برای ایجاد انفجار، نمادهای اسلامی را مورد استفاده قرار دهد ... مشکل‌تر از همه، درک این امر بود که از یک جنبش مذهبی، جریان‌های سیاسی مثل نهضت [امام] خمینی شکل بگیرد. بررسی در عمیق‌ترین گوشه و زوایای ساختار سیاسی - مذهبی شیعه اسلامی به‌آسانی به دست نیامد». (استمپل، *درون انقلاب ایران*، ص ۴۱۰ - ۴۰۹)

همچنین خانم کدی - ایران‌شناس معروف غربی و استاد تاریخ دانشگاه کالیفرنیا - در یکی از آثار خود بر این مطلب تأکید می‌کند که انقلاب ایران، پدیده‌ای بود که حتی با الگوها و انتظارات کسانی که از اوضاع ایران به‌خوبی مطلع بودند، سازگار نبود. برای اولین بار بود که یک رهبر مذهبی جافتاده، سردمدار پرشور یک انقلاب علیه حکومتی سلطنتی می‌شد. (کدی، *ریشه‌های انقلاب ایران*، ص ۲۵)

از ایثار که طی کردن آن، نصیب ملت ما و مایه فخر اوست. حقایق وقتی در عمل و واقعیت تثبیت شد، دارای قدرت جهانگیر است و آن روز هم در پس کوه‌ها نیست.^۱

گرچه بیش از سه دهه از رخداد این پدیده بزرگ سیاسی می‌گذرد و انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی ایران با عبور از مراحل تأسیس، استقرار و تثبیت، به اثبات کارآمدی خود در عرصه‌های گوناگون همت گماشته است، به نظر می‌رسد در خارج از مرزهای جغرافیایی، بسیاری از پژوهشگران و تحلیلگران حوزه سیاست تاکنون قادر نبوده‌اند به عمق هویت انقلاب اسلامی و نظام سیاسی برآمده از آن راه یابند.

در داخل مرزها، گرچه تلاش‌های علمی، پژوهشی و آموزشی فراوانی برای تبیین اندیشه سیاسی اسلام، مبانی، اصول و مقایسه آن با اندیشه‌های سیاسی دیگر و ازجمله لیبرال دموکراسی صورت گرفته است، اما با وجود این، به نظر می‌رسد همچنان عرصه وسیعی برای این تلاش وجود دارد.

افزون بر شبهه‌ها و پرسش‌های نوظهور درباره اندیشه سیاسی اسلام، به‌ویژه نظریه ولایت فقیه که همواره پاسخ‌های جدیدی می‌طلبد، تبیین ابعاد گوناگون این نظریه در سطوح مختلف مخاطبان و به تناسب مقتضیات زمان و مکان و فراز و فرودهای عینی حاکمیت اسلامی نیز ضرورتی آشکار و فوری است که هرگز نباید از آن غفلت ورزید.

افزون بر این، مواجهه منطقی با نسل‌های جدیدی که خود به‌صورت مستقیم و محسوس در جریان مراحل وقوع انقلاب اسلامی و تأسیس نظام جمهوری اسلامی قرار نداشته و به‌صورت عملی و گام به گام با اندیشه سیاسی اسلام در مرحله اجرا آشنا نشده‌اند، می‌طلبد متولیان و دست‌اندرکاران حوزه اندیشه، همواره بخشی از تلاش‌ها و برنامه‌های خود را بر تبیین صحیح نظریه ولایت فقیه متناسب با ادبیات و پرسش‌های جدی این نسل‌ها متمرکز سازند.

به یقین غفلت از این مهم، به خلأ فکری و معرفتی عمیقی در نسل‌های جدید می‌انجامد که روشن‌ترین پیامد سوء آن، تهی شدن پشته عظیم مردمی نظام اسلامی از تعهد، علاقه و دل‌بستگی نسل‌های جدید خواهد بود. چنین پیامد ناگواری هرگز نمی‌تواند مورد رضایت و قبول اندیشمندان متعهد و دلسوزان نظام اسلامی قرار گیرد.

نوشتار حاضر، حاصل سلسله نشست‌ها و گفت‌ووشنودهای آزادی است که طی چند سال گذشته [از مهر ماه ۱۳۸۸ تا بهمن ۱۳۹۲] بین نگارنده و جمعی از دانشجویان و استادان دانشگاه تهران از رشته‌های مختلف تحصیلی، تحت عنوان «ولایت فقیه؛ پرسش‌ها و پاسخ‌ها» و با همت کانون دانشجویی فرهنگی تدبیر برگزار گردیده، اینک در قالب این اثر مکتوب تقدیم علاقه‌مندان می‌شود. در خصوص این اثر تذکر نکاتی چند سودمند است:

۱. موضوعات و مسائل مطرح شده در نشست‌های پیش گفته، همواره پرسش‌محور بوده است. این ویژگی، راه را برای شناخت و آگاهی از اصلی‌ترین دغدغه‌ها و عمده‌ترین پرسش‌های مطرح در اذهان دانشجویان امروز در موضوع ولایت فقیه هموار ساخته است. فصول و موضوعات این کتاب نیز بر اساس همین دریافت تنظیم می‌گردد و عملاً معطوف به واقعیت است؛ هرچند ممکن است از ترتیب متعارف در این گونه مباحث برخوردار نباشد.

۲. هر بخش از این نوشتار درصدد پاسخ به یک یا چند پرسش محوری است، ولی در ضمن مباحث همان بخش، به تعدادی پرسش مرتبط نیز پاسخ داده می‌شود.

۳. در این نوشتار تلاش بر این است که مباحث در سطح عمومی مطرح شود و از طرح مباحث پیچیده که متناسب با حلقه‌های تخصصی است، پرهیز شود. با وجود این، تلاش خواهد شد تا مبانی اصلی هر بخش به درستی و بر اساس اسناد و مدارک قطعی و مورد قبول تبیین گردد.

۴. بی‌گمان رویکرد اصلی در این گونه مباحث، رویکردی درجه اول و درون دینی است؛ بدین معنا که مباحث از منظر باورها و معارف اسلامی و بر اساس اندیشه شیعی طرح و تبیین می‌گردند؛ همان گونه که اصل ولایت فقیه نیز اصلی مبتنی بر اصول بنیادین دینی، همچون توحید، نبوت و امامت است. با وجود این، چنین رویکردی مانع از آن نیست که در مقایسه پاره‌ای از اصول و باورهای کلیدی در مبحث ولایت فقیه با اصول و باورهای رایج در دموکراسی، از مسلمات مقبول در اندیشه‌های مخالف نیز مدد جسته و بدین وسیله، به تبیین یا اثبات باورهای موردنظر خود پردازیم.

در شکل‌گیری و استمرار نشست‌ها و گفت‌ووشنودهای موسوم به «ولایت فقیه؛ پرسش‌ها و پاسخ‌ها» و سپس به بار نشستن آن در قالب این اثر، افرادی خالصانه تلاش کرده‌اند که جا

دارد در طلبیحه این نوشتار از همه آنان صمیمانه سپاسگزاری نمایم؛ به‌ویژه برادر بزرگوارم، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر عبدالحسین خسروپناه، دانشجویان عزیز عضو کانون یادشده و همکاران گران‌قدرم، آقایان رضا نصیری، محمدرضا رحیمی، سید باقر حسینی، محمدرضا حاج‌محمدی، عطاءالله ابراهیمی و محمد شریعت و خانم‌ها خدابخش، نجاتی و باقرزاده. نشست‌ها و گفت و شنودهای «ولایت فقیه؛ پرسش‌ها و پاسخ‌ها» با همت بلند این جمع و حضور آگاهانه و مشتاقانه جمع بزرگی از دانشجویان و استادان دانشگاه تهران آغاز گردید و اینک پس از چند سال، سهم نسبتاً مطلوبی از فضای فکری و اندیشه‌ای را در این دانشگاه که قلّه آموزش عالی کشور به‌شمار می‌آید، به خود اختصاص داده است. این روش می‌تواند در دانشگاه‌های دیگر نیز به‌کار گرفته شود.

باید توجه داشت که مباحث معرفتی و اندیشه‌ای به‌لحاظ ماهوی، سخت‌یاب، دیربازده و کم‌مشتري‌اند، اما از آنجاکه این‌گونه مباحث در تنظیم، تعمیق و تحکیم تفکر و معرفت دینی و سیاسی مخاطبان خود زیربنایی به‌شمار می‌آیند و پس از آن بر شعاع بزرگی از مخاطبان پرتو می‌افکنند، از اهمیت ویژه و ارزش‌والایی برخوردار می‌گردند.

امید است این گام کوچک، مقبول حضرت حق قرار گیرد و از رهگذر آن خدمتی هرچند ناچیز به نظام مقدس جمهوری اسلامی و علاقه‌مندان و دل‌سوزان آن صورت پذیرد.

ان شاء الله

ابراهیم کلانتری

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران